

МУСИҚИЙ ТАСВИР ВА РАНГДАГИ МУСИҚА

М.Сатторов

Камолиддин Бехзод номидаги Миллий

рассомлик ва дизайн институти

“Тасвирий санъат факултети дастгоҳли

рангтасвир” кафедраси ўқитувчиси

Тасвирий санъат намуналари ҳақида фикр юритганимизда биз кўпинча “рангли гамма”, муסיқа асарларни талқинида эса “товушли палитра” иборасини қўллаймиз. Товушнинг жаранги рангнинг ёрқинлиги сингари мазкур икки санъат турларида ўзаро яқин атамалар орқали, хусусан, “ёрқин товуш” (муסיқа) ва товушли ранг (тасвирий санъат) кўринишида изоҳланади. Яъни, муסיқа ва тасвирий санъат турларида уларни бирлаштирувчи ранглар палитраси ва уларнинг нозик товланишлари товушлар сингари ўз ўрнига эга.

Иккала санъат турида ранг ва товушдан ташқари асарнинг пойдеворини ташкил қилган ритм асоси бўлади. Ритм-ҳар бир санъат турида маълум элементларнинг кетма–кетлик тартибини ва ўзаро келишини намоён қилади. Ритмик такрор ёки контраст орқали рассом ва композитор майда асар бўлақларини яхлит бирликка мужассам қилиб уни вақт, фазовий кўринишдаги композицияси, бадий шаклини яратадилар.

Тасвирий ва муסיқа санъати намуналари тингловчи ва уни кузатиб турган томошабинларга муаллифнинг ички дунёси, кечинмалари ҳақида баён қилиб унга хос тавсифий оҳанларни намоёиш қилади. Тасвирий санъатда бу тасвирнинг чизгиларини равонлигида, ўз навбатида бу куйининг сокин ҳаракати сингари келишида намоён бўлади ва томошабин билан тингловчига юмшоқлик, майинлик, тинчлик ҳақида баёнот қилади. Тасвирий санъат намунасида муҳрланган пастга ҳаракатланувчи тасвирий чизгилар–муסיқа қаби

уни-тинчланиш, қайғу, алам, юқорига ҳаракатланувчи штрихлар эса–қувонч, куч, ғайрат, шижоат каби хиссиётларни ўзида намоён қилади. Бу борада ритм санъат намунасини энг универсал асоси бўлиб, унинг ташкил қилиниши муסיқий, адабий ва тасвирий асарни яхлит бўлишига хизмат қилади. Ритм мусиқада-нота, мавзулар, товушлар сингари, ранг-тасвирда композиция, ранглар муносабати ва қаҳрамонларни очишга хизмат қилади. Келувчи тартиб тингловчи ва томошабинга бир ҳил ҳолатда керакли, мақсадли эмоционал жавоб ҳосил қилишига хизмат қилади. Албатта, мусиқани биз вақт ичида тингласак, тасвирий санъат намунаси бир вақтда яхлит томошабин томонидан қабул қилинади. Бироқ ,тасвирий асардаги ритм ҳам аслида вақт ўтиши билан ўзини сеҳрини очиб боради (узокдаги ва яқинлаги план).

Композиция, ранглар, қаҳрамонлар ёки объектларни полотнодаги жойлашуви-буларнинг бари рангли қолипга туширилган ритмдир. Ритм албатта ҳар бир санъат намунасида индивидуал у сокин (Микалоюс Чюрлёнис «Солнце вступает в знак Девы», 1906) ёки жонли ҳаракатчан (Михаил Федорович Ларионов «Голова быка», 1913) динамика (Эдварда Мунк «Мадонна» (1894)) кўринишида бўлиши мумкин. Композиция ритмни қоғозда тақсимланишини белгилайди мусиқада эса унинг товушли муҳрланишини тақозо этади. Бирма-бир келган товушлар, полотнодаги ёзилган қаҳрамонларнинг ҳаракати, туриш ҳолати, бир бирига бўлган муносабати ва бўртириб кўрсатувчи урғуларни намоёиш этишига тенг келади. Тасвирий санъат намунасига қараб биз қаҳрамонлар орасидаги динамик ҳаракатни сезамиз. Тасвирий санъат намунасини ранглар муносабатисиз тасавур қилиш қийин, ранглар бутун тасвирни хаётийлик билан тўлдиради. Рангли гамма ва палитра уни тизимлаштириб ритм орқали композицияда муҳрлайди. Муסיқий аналогии сингари рангли гамма асарнинг асосий ранг–асар кайфиятини ечимини беради. Совуқ ва илиқ рангларга қараб ишлатилиши мумкин (мажор, минор сингари).

Мусиқа ва тасвирий санъат бошқа санъат турларига нисбатанг бир-бирига жуда яқиндир, шунинг учун ҳам бу санъатнинг ижодкорлари ижодида бир-

бирига таъсирини кўриш мумкин. Муסיқа садолари остида қилинган меҳнат унумли, муסיқа билан олинган дам мароқли бўлади. Муסיқа эса рассомларнинг илҳом париси, ижоди учун керак бўлса ғоя ҳам бўла олади. Бугунда муסיқа ва тасвир уйғунлиги масаласига эътибор қаратган олимлар бу икки санъат орасида уйғунликни излашга, умумий қонуниятларини инкишоф қилишга ҳаракат қилиши билан эътиборга молик. Хусусан, охириги ўн йилликларда мазкур масалада бир қатор илмий изланишлар амалга оширилгани ва қизиқарли мақолалар чоп этилгандир.

Россиялик олима, санъатшунослик фанлари номзоди Наталия Анатольевна Сухорукованинг “Музыкальность как свойство живописи” номли мавзудаги диссертация ишида тасвирий санъатда муסיқийликнинг намоёиши тарихий жиҳатдан феномен сифатида олиниб Ғарбий Европа ва маҳаллий рассомчиликдаги кўринишларини тақдқиқ қилади.[1] Э.Делакроих, Ж.Сера, П.Синяка, А.Маттисе, К.А.Коровин, С.Чуиков каби рассомларнинг хотиралари, хатлари, мақолалари ва кундаликларда битилган фикрлар ва кўлёмалар асосида муסיқий образлар ётгани ва бу борада уларнинг яратишдаги муаммолар ҳусусида фикр юритилади. Шунингдек, муаллиф рассом чизгиларининг муסיқийлиги намоён бўлишида ижодий усул ва жанр ҳусусиятларини шарҳлаб, XX аср тасвирий полотноларида образлар талқини ва уларни солиштириш асосида муסיқийлик аломатларини очишга ҳаракат қилган. Муаллиф Олтойнинг замонавий рассомлари ижодида муסיқийлик жиҳатларини ўрганиб, ижодкорлар портретларининг муסיқа билан алоқасини атрофлича очиб беради.

Товуш ва ранг орасидаги алоқалар кўплаб ижодкорлари, жумладан ўз вақтида композиторларни қизиқтириб, бунинг асосида бир қатор муסיқий назариялар тузилишига сабаб бўлган. Хусусан, композитор А.Н.Скрябин ва Н.А.Римский-Корсаковларни товушлар ва тоналликларда маҳсус рангларни кўриши эътиборга молик бўлиб “синтестезия” муаммосини ўрганишда муҳим қадам бўлди.

Композиторларни товуш ва рангларга бўлган муносабатини куйдаги жавдалда ўрин олган:

Тональности (мажор)	Н. А. Римский- Корсаков	А. Н. Скрябин
До		
Соль		
Ре		
Ля		
Ми		
Си		
Фа-диез		
Ре-бемоль		
Ля-бемоль		
Ми-бемоль		
Си-бемоль		
Фа		

	Н.А Скрябин	Римский-Корсаков
До мажор	кизил	оқ
Соль мажор	очиқ оранживий	жигарранг
Ре мажор	сарик	сарик
Ля мажор	яшил	пушти
Ми мажор	мовий кўк	кўк
Си мажор	куюқ кўк	кулранг
Фа# мажор	ёркин кўк	кулрангяшил
Ре бемоль мажор	тўқроқ бинафша ранг	тўқ жигарранг
Ля бемоль мажор	пурпурли бинафшаранг	кулрангроқ бинафша
Ми бемоль мажор	иссиқроқ кулранг	бериоза
Си бемол мажор	иссиқроқ кулранг	бериоза
Фа мажор	қизғишроқ пушти	майсаранг

Рус музика танқидчиси В.В.Стасов (1824-1906) Санкт Петербург фанлар Академиясининг фахрий аъзоси ўз вақтида бу масалада қизиқарли ишни ёзиб қолдирган. Унинг қаламига мансуб “Живопись, скульптура, музыка” (“Расм, Ҳайкалтарошлик, Музика”) номли асари [2] ҳам эътиборга молик. Хусусан, мазкур китоб олти қисмдан иборат бўлиб XIX аср санъатидаги тарихий шахсларга бағишланган ва хронологик ишончли материаллар асосида фақат бир мартаба нашр этилган.Энг йирик музикаий ижодкорлардан С.Бородин, Н.А.Римский-Корсаков, Кюи, Шуман ва Берлиозлар ижодида архитектура, Ҳайкалтарошлик, тасвирий санъат асарларига таълуқли қимматли малумотлар ўрин олгани билан эътиборлидир.

Музика танқидчиси, балетмейстер ,санъатшунослик фанлари доктори, профессор, Россия бадий Академияси аъзоси В.В.Ванслов “Изобразительное искусство и музыка” (“Тасвирий санъат ва музика”) номли китобда [3] тасвирий санъат ва музиканинг ўзига хослиги, иккала санъат ўртасидаги ўзаро алоқалар, рангли музикадаги замонавий назариялар ва тажрибалар ва шу билан бирга муайян асарлар таҳлиллари берилган. Китобда Рус ва Ғарбий Европа ижодкорларининг асарлари акс эттирилган.

Француз ёзувчиси, шоир, санъатшунос, замонавий Париж миллий театрининг асосчиси Жанн Кассу “Живопись, графика и скульптура - литература музыки” (“Тасвирий санъат, графика ва Ҳайкалтарошлик-музиканинг адабиёти”) номли символизм энциклопедияси ҳам музика ва тасвирий санъат борасида изланишлар олиб боришда ва ундаги маълумотлардан фойдаланиш имконини беради. [4]. “Символизм энциклопедияси” ўзига хос мураккаб ва маълум маънода зиддиятли нашр бўлиб XIX аср охири ва XX аср бошларида Ҳайкалтарошлик ва музикада машҳур бўлган ижодкорларнинг ҳаёти ва ижоди баён этади. Шу билан бирга Энциклопедияда 300 дан ортиқ расм намуналарининг тарифи берилган.

Рус олимаси Л.В Саввинанинг “Музыка и живопись первой половины XX века: параллели и взаимодействия” (“XX аср биринчи ярми музика ва

тасвий санъати: паралеллари ва боғлиқликлари”) мақоласида[5] XIX-асрнинг бошларидаги музика ва тасвирий санъатнинг аҳамияти, уларнинг ўзаро таъсири натижасида музика тилининг ўзгартириши жараёнларни идрок қилишга ёрдам беради. Мақолада XX аср бошида ижод қилган композиторлар- А.Шенберг, А.Скрябин, Н.Рославецларнинг ишларини батафсил ёритган. Рангли музиканинг киритилиши музика асарларни мураккаб матнга айлантириши, унинг ахборот тизими музика бўлмаган омиллар ёрдамида қурилганлиги хусусида қизиқarli фикр мулоҳазалар ўрин олган. Мақолада қўлланилган таҳлиллар тарихий ва назарий усулларга асосланиб мазкур масалани ўрганишда янги методологик топилмалари билан эътиборлидир.

Музика ва тасвирий санъат орасидаги ришталар ва улар билан боғлиқ масалалар санъатшуносликдаги ханузгача тўлиқ очилмаган бўлиб бу борада уларни ўрганиш ўз тадқиқотчиларни кутиб қолади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Сухорукова Н. “Музыкальность как свойство живописи” .17.00.04-Автореф. кан.дисс. –М, 1978
2. Стасов В.В “Живопись, скульптура, музыка”-избранные сочинения часть 6. М, 2017.
3. Ванслов В. “Изобразительное искусство и музыка”- .. М,1983
4. Кассу Ж. “Живопись, графика и скульптура -литература музыка”- М, 1999 йил.
5. Саввина Л. “Музыка и живопись первой половины XX века: параллели и взаимодействия”//Ж, Вестник Адыгейского государственного университета. Сер-2: Филология и искусствоведение. –Р.,2009.